

De boer, de koe, het klimaat en kweekvlees

Kurt Sannen

Kweekvlees zal volgens sommigen het volgend decennium veeteelt doen verdwijnen. De wereldwijde veehouderij is verantwoordelijk voor dierenleed, milieuvervuiling, klimaatverandering en gezondheidsproblemen, wordt gesteld. Kweekvlees zou de beste oplossing zijn voor deze mondiale uitdagingen. Deze stelling gaat echter voorbij aan twee feiten. Ten eerste, het is niet veehouderij an sich maar het marktsysteem waarin de huidige geïndustrialiseerde veehouderij gevangen zit dat deze problemen veroorzaakt. De agro-ecologische veehouderij daarentegen is wel in staat om een groeiende wereldbevolking gezond te voeden binnen de draagkracht van onze planeet en met respect voor de dieren. Ten tweede, de impact van kweekvlees op mens en milieu en op onze relatie met het milieu is nog onvoldoende onderzocht en we weten nog onvoldoende wat de gevolgen zijn.

Voedsel en de grenzen van onze planeet

We staan voor grote mondiale uitdagingen. In 2009 publiceerde een groep van 29 wetenschappers, onder leiding van Johan Rockström van het Stockholm Resilience Centre, een paper met als titel *Planetary Boundaries: Exploring a Safe Operating Space for Humanity*. In 2015 werd dit geüpdatet. De auteurs beschrijven welke processen bepalend zijn voor onze planeet en waar de grenzen liggen. Als de mensheid binnen deze grenzen blijft, kunnen we duurzaam verder gaan. Als dat niet gebeurt, verandert onze planeet fundamenteel van aanzien en wordt ze minder leefbaar voor de mens. Rockström en collega's bepalen negen grenzen. Drie hiervan hebben we al ver overschreden. Klimaatverandering kennen we allemaal. Minder gekend is dat we de veilige planetaire grens voor verlies van biodiversiteit al ruim overschreden hebben en nog minder mensen beseffen dat we het planetaire evenwicht van de stikstof- en fosforcyclus zeer grondig verstoord hebben. Veehouderij heeft hierin een belangrijke rol, net zoals bij andere planetaire grenzen: verandering in landgebruik, zoetwaterverbruik, chemische vervuiling, verzuring ...

Sinds de tweede wereldoorlog is de landbouw volledig van gedaante veranderd. Nieuwe wetenschap en technologie hielpen de voedselproductie opdrijven. Daarbij werd overvloedig gebruik gemaakt van externe inputs als chemische stoffen (zoals pesticiden), fossiele brandstoffen en nutriënten (onder de vorm van ingevoerd veevoeder en kunstmest), alsook van specialisatie, schaalvergroting en industrialisering van de landbouwproductie. Vooral in de geïndustrialiseerde landen kreeg deze nieuwe vorm van landbouw en veeteelt de bovenhand. In Europa en Noord-Amerika wordt het merendeel van het voedsel op deze manier geproduceerd door een drastisch dalend aantal boeren.

Nog minder mensen beseffen dat we het planetaire evenwicht van de stikstof- en fosforcyclus zeer grondig verstoord hebben.

Deze manier van landbouw en veehouderij kent grote nadelen. Het dierenwelzijn komt onder druk door de grote aantallen dieren die op een beperkte oppervlakte worden gehouden, vaak zonder ooit daglicht te zien en zonder zich op een natuurlijke diereigen manier te kunnen gedragen. De invoer van veevoeder zorgt voor verarming van bodems en ontbossing in het zuiden en vermesting in onze streken, hetgeen samen met het overvloedig gebruik van pesticiden tot de grootste oorzaken van de biodiversiteitscrisis behoort. Samen met de methaanuitstoot van de grote aantallen rundvee, het gebruik van fossiele brandstoffen en het ploegen van permanente graslanden, draagt de ontbossing in het zuiden ook significant bij aan de klimaatcrisis. Het overmatig gebruik van antibiotica creëert gezondheidsproblemen voor mens en dier door het ontstaan van resistente bacteriën. Om nog te zwijgen over de negatieve gezondheidsimpact van de geproduceerde voeding. Daarenboven hebben boeren het steeds moeilijker in dit systeem om het hoofd boven water te houden.

Genoeg redenen zou je zeggen om vlees van je bord te bannen? Maar ligt de oorzaak eigenlijk bij het vlees an sich of heeft het te maken met het marktsysteem waarin de huidige geïndustrialiseerde veehouderij en landbouw gevangen zitten? Ook de industriële teelt van plantaardig voedsel draagt immers bij tot het overschrijden van de

Ook de industriële teelt van plantaardig voedsel draagt immers bij tot het overschrijden van de planetaire grenzen.

planetaire grenzen. In 2014 stelde prof. Olivier De Schutter als speciaal rapporteur voor de VN zijn rapport voor over het recht op voedsel. Hierin stelde hij dat als we het Westerse industriële voedselsysteem wereldwijd zouden toepassen, we de wereld niet zouden kunnen voeden. Ondanks het feit dat het industrieel voedselsysteem erin slaagt om de landbouwproductie zeer sterk te laten toe-

nemen, kan het toch het aantal mensen met honger slechts beperkt terugdringen. Tegelijkertijd creëert dit systeem de hoger opgesomde ecologische en gezondheidsproblemen. De voedselproductie wordt steeds grootschaliger, kapitaalintensiever en komt in handen van steeds minder mensen en bedrijven, ten koste van honderden miljoenen kleine landbouwers. Prof. De Schutter schuift agro-ecologie naar voor als toekomstig model voor duurzame voedselproductie.

Agro-ecologische veehouderij

Agro-ecologie leert ons naar natuurlijke systemen te kijken en ons voedselproces hierop te inspireren: kringlopen sluiten, grondgebonden werken, de bodem koesteren, zo efficiënt mogelijk omgaan met de hernieuwbare grondstoffen als zon, water en bodem en zo min mogelijk externe inputs gebruiken. Zo kunnen we voedsel produceren voor iedereen op deze planeet zonder de draagkracht van de planeet te overschrijden. Vee heeft hierin een belangrijke rol door het sluiten van kringlopen door afval om te zetten in plantenbemesting en tegelijk te zorgen voor een hoogwaardig voedingsproduct (dat je best met mate en zorg consumeert). Herkauwers hebben daarenboven een bijzondere rol. Ze zijn probleem én oplossing. Agro-ecologische rundveehouderij is grondgebonden en gebaseerd op gras, in tegenstelling tot de grondloze, op overzeese krachtvoerders gebaseerde industriële veehouderij. Een heel groot deel van het mondiale landbouwareaal kan door allerlei omstandigheden niet anders gebruikt worden dan als grasland, in België gaat het onder meer om delen van de Ardennen en onze

natte Vlaamse riviervalleien. Zonder herkauwers verdwijnen deze graslanden en wordt daar geen voedsel geproduceerd. Net deze graslanden zijn heel belangrijk voor de biodiversiteit (wat te maken heeft met de grote grazers van weleer), voor de nutriëntenkringloop én voor het klimaat. Bovendien kunnen graslanden mits een juist beheer enorme hoeveelheden koolstof opslaan. Gooi de koe dus niet met het badwater weg!

Het is dus mogelijk om vlees te produceren op een manier die net een antwoord biedt op de grote mondiale problemen. Het is niet de koe, maar het hoe. Grootschalige veeteelt, te veel runderen/varkens/kippen op de wereld en te veel vlees op ons menu zijn inderdaad slecht voor de planeet en voor onze gezondheid. Minder vlees is verstandig en nodig, maar moeten we dan allemaal vegetariër worden en is alle vlees dan slecht? Nee, zonder veehouderij is een duurzame landbouw niet mogelijk. Eet minder vlees, en wees vooral kieskeurig op waar je vlees vandaan komt. Vergelijk het met bemesting. Overbemesting is slecht voor de natuur en voor onze gezondheid. Is het dan het beste om onze bodems helemaal niet meer te bemesten? Nee, bemesting is goed als je net teruggeeft aan het ecosysteem wat je eruit haalt en dit doet door het sluiten van kringlopen, zo lokaal mogelijk. Zonder bemesting is er niet veel plantaardige voedselproductie mogelijk.

Zonder herkauwers verdwijnen deze graslanden en wordt daar geen voedsel geproduceerd. Net deze graslanden zijn heel belangrijk voor de biodiversiteit.

Hetzelfde geldt voor de veehouderij. We hebben te veel vee. Moet al het vee dan weg? Nee, de veestapel moet kleiner, in evenwicht met de omgeving. Dit betekent dat we als maatschappij niet geen, maar wel minder én vooral beter vlees moeten eten. En vergeet daarbij ook niet dat we beter plantaardig voedsel moeten eten. Agro-ecologie gaat ervan uit dat we beter in partnerschap met de natuur samenwerken en ons niet als heerser boven deze natuur plaatsen. De afgelopen eeuw heeft ons geleerd wat er gebeurt als we de mens boven de natuur plaatsen, stellen dat natuur de economische groei niet in de weg mag staan en denken dat we het recht hebben om naar ons eigen goeddunken de natuur te veranderen. Natuur heeft de mens niet nodig. Wij hebben de natuur nodig om te kunnen leven. Agro-ecologische landbouw wil binnen de grenzen die de natuur ons aangeeft en in partnerschap met de natuur voor voedsel voor iedereen zorgen.

In Vlaanderen is het agro-ecologische denken nu de inspiratiebron voor de biologische beweging. Biolandbouw bestaat al sinds begin 20ste eeuw en is sinds 1991 geregeld via een Europees wettelijk vastgelegd lastenboek, wat bepaalt wat moet en niet mag om het biolabel te dragen. Begin 21ste eeuw gebeurde er een mooie kruisbestuiving tussen het agro-ecologische denken en de biobeweging. In Vlaanderen werd onder meer de beweging Voedsel Anders opgericht waar biobeweging, milieubeweging, boerenlandbouworganisaties en noord-zuidbeweging samen ijveren voor agro-ecologie. Agro-ecologie geeft de richting aan waarin de biobeweging zich wil ontwikkelen.

Het is jammer dat in de communicatie omtrent klimaat, milieu en vlees vergeten wordt dat je ook vlees op zo'n agro-ecologische manier kan produceren, en dat dit een antwoord biedt op de grote mondiale uitdagingen. Een kleine groep geëngageerde en gemotiveerde veehouders in onze contreien werkt hier al decennia aan. Velen onder ons dragen trots het biolabel omdat dit duidelijk maakt dat we grondgebonden werken,

zonder kunstmest of pesticiden en extra zorg besteden aan dierenwelzijn. Maar vele biologische veehouders gaan nog verder. We beheren natuurgebieden zodat ons vee niet voor minder, maar voor meer natuur zorgt. We zoeken naar manieren om het welzijn van onze dieren nog meer te verhogen. We werken grondgebonden en proberen ons voer zoveel mogelijk zelf te telen. Omdat in de groothandel geen plaats is voor onze producten, verkopen de meesten onder ons hun vlees via de korte keten. Zo kunnen we ook een faire prijs bekomen voor ons product, wat ons sterker maakt tegenover het ontwrichtende huidige marktsysteem. Eet dus met plezier lekker en minder vlees, maar kies je worst en biefstuk wel heel zorgvuldig.

En kweekvlees dan? Ook voor kweekvlees moeten we kijken wat de totale impact is op de mondiale uitdagingen. Welke inputs zijn hiervoor nodig en wat zijn de afvalproducten? Wat is de totale impact van de productie van kweekvlees op klimaat, milieu, biodiversiteit? Dit laboratoriumvlees wordt gekweekt op een hoogst onnatuurlijke wijze met behulp van biochemische technieken waarvan tot op heden de impact op mens en milieu onvoldoende kan ingeschat worden. In wiens handen zal de technologie en de productie van dit kweekvlees komen? Zal ook dit voedselproductieproces niet in de vrijemarktlogica komen van schaalvergroting en monopolievorming?

Dieren en hun rechten

En dan is er nog de olifant in de kamer. Is het ethisch verantwoord om dieren te doden? Twee vragen zijn hierbij aan de orde: hebben dieren dezelfde rechten als mensen en is de dood het grootste onrecht dat er bestaat?

In onze hypergeïndividualiseerde maatschappij hebben we zo'n angst voor de dood dat we ze helemaal verdringen. We hechten zo veel belang aan het individu, het 'ik', dat het verdwijnen van dit individu wel het grootste onrecht lijkt dat er bestaat.

We hechten zo veel belang aan het individu, het 'ik', dat het verdwijnen van dit individu wel het grootste onrecht lijkt dat er bestaat.

Transhumanisten gaan zo ver dat ze zoeken naar manieren om ons leven te verlengen of zelfs om eeuwig te leven. Maar is dit geen absurd streven? Alsof de dood een tegenstander is die we moeten verslaan. Alsof de dood geen natuurlijke bestemming is. Wat alle leven op aarde gemeen heeft, is dat het ooit sterft. Zonder dood is er geen plaats voor nieuw leven. Stel dat we allemaal eeuwig

zouden leven (en met ons de dieren) dan zou er geen plaats meer zijn om nieuw leven te laten geboren worden. Dan zouden we de cirkel die het leven op aarde is, doorbreken. In plaats van natuurlijk te evolueren over de generaties heen zouden we ons steeds kunstmatiger moeten aanpassen aan veranderende leefomstandigheden. De dood hoort bij het leven, zoals het leven zelf. Het voortbestaan van het leven an sich is toch belangrijker dan elk individueel leven afzonderlijk? Niet het 'ik' is het enig zaligmakende, maar de rol die we hebben in het wonder van het leven op deze planeet.

Het leven is een cirkel die zich steeds opnieuw herhaalt. Als boer zie ik dit elke dag: vandaag gaat een rund naar het slachthuis en er wordt alweer een nieuw kalf geboren. Koeien komen en koeien gaan, maar de kudde blijft bestaan. Onze post-modernistische en individualistische maatschappij heeft een lineair wereldbeeld gecreëerd en

cirkels doorgeknipt. We zien dit in onze groeieconomie die maar kan bestaan door een oneindige groei in productie (in een eindige wereld terecht door Greta Thunberg als een ‘sprookje’ benoemd) en ook in onze kijk op het leven, waar geen dood bij zou mogen horen. Het individu wordt centraal gesteld, boven het geheel en zelfs boven het leven. Dat is de paradox: het leven zo beminnen dat je de dood wil uitschakelen terwijl zonder de dood het leven zelf onmogelijk wordt gemaakt.

De vraag of we dieren mogen doden, wordt vaak gestuurd door onze eigen doodsangst en het niet begrijpen van de plaats van de dood in de cirkel van het leven. Als boer stel ik het belang van de kudde centraal: een gezonde kudde zorgt voor de toekomst van heel mijn veestapel en mijn bedrijf. Individuele dieren komen en gaan. De zorg voor het individu gaat hierbij gepaard met een zorg voor de kudde. Geboren worden hoort daarbij, maar ook sterven.

De vraag of we dieren mogen doden wordt vaak gestuurd door onze eigen doodsangst en het niet begrijpen van de plaats van de dood in de cirkel van het leven.

Hebben dieren mensenrechten? Ik zou een rund liever runderrechten, een kip kippenrechten en een mens mensenrechten geven. We mogen onze eigen verlangens en noden niet projecteren op dieren. Dieren zijn niet zoals mensen en hebben zeker niet dezelfde mensenwensen. Een koe wordt liever als een koe behandeld, dan als een mens. Het verdwijnen van de nabijheid van landbouw en natuur en de urbanisatie heeft voor een grote vervreemding gezorgd tussen mens enerzijds en de natuur en de dieren anderzijds. Gek genoeg zie je hetzelfde in de landbouw zelf. Industrialisatie, mechanisatie en schaalvergroting hebben zelfs veel hedendaagse boeren van de natuur en van dieren vervreemd. Dieren en de natuur worden dan ofwel geïnstrumentaliseerd (ze hebben maar bestaansrecht als we ze kunnen gebruiken) ofwel geïdealiseerd (ze verwijzen naar een ideaal, ongerept natuurbeeld zonder de mens, waar vrede en harmonie heerst). Beide zienswijzen staan heel ver van de werkelijke natuur rondom ons en plaatsen de mens buiten de natuur. Niets is minder waar, als mens maken wij deel uit van de natuur en kunnen we onmogelijk zonder leven. Daarom spreken we tegenwoordig ook van ecosysteemdiensten, de diensten die de natuur ons geeft. Zonder intacte ecosystemen hebben we geen zuurstof, is er geen goede bodem waar we voedsel kunnen produceren, is er geen drinkwater, kunnen we ons niet beschermen tegen wateroverlast en extreme weersituaties, is er geen bestuiving...

Antropomorfisme — het toekennen van menselijke eigenschappen aan dieren — lijkt misschien heel diervriendelijk, maar is net het omgekeerde omdat het de eigenheid van elke diersoort ontkent. Tekenfilms met pratende, vermenselijkte dieren hebben ons dieren leren zien als mensen, maar niks is zo dieronvriendelijk als dieren behandelen als mensen. Een koe wil geen 38-urenweek, houdt niet van reizen of wil niet acht uur in een bed liggen. Een hert wil geen paraplu tegen de regen of naar de kapper gaan. Niks zo boeiend als de natuur en dieren van dichtbij te bestuderen en te ontdekken hoe ingenieus ecosystemen in mekaar zitten. Wie de natuur goed kent zal zien dat niks zo gewoon, en zelfs nodig is, als doodgaan en gedood worden. Als je dieren mensenrechten geeft, kan je niet anders dan op een bepaald moment de vraag stellen of dieren dan wel dieren mogen doden? Dit is een absurde gedachte, alsof je het raderwerk van onze ecosystemen wil stilleggen en de complexe evenwichten waaruit deze zijn opgebouwd wil vernietigen.

In de biolandbouw wensen we onze dieren zo te houden dat hun diereigen gedrag zo weinig mogelijk belemmerd wordt. Een koe moet kunnen grazen, een kip scharrelen, ze moeten in groepsverband kunnen leven, een paard moet kunnen rennen, ... Moeten we het principe 'gij zult niet doden' uitbreiden naar dieren? Hebben zij ook het recht op leven? Jazeker, dieren hebben recht op een dierwaardig leven. Net zoals voor de mens, hoort dood bij dat leven. De dood van het ene leven is leven voor het andere.

***Als je dieren mensenrechten geeft,
kan je niet anders dan op een bepaald
moment de vraag stellen of dieren
dan wel dieren mogen doden?***

Een meesje vangt insecten zodat haar jongen kunnen groeien. Een sperwer vangt vogeltjes. Een vos eet een reejong. Leeuwen, honden, uilen, sperwers zijn carnivoren. Zij eten uitsluitend vlees. Bij zoogdieren zie je dat goed aan hun gebit: knipkiezen kunnen het vlees goed in stukken snijden. Paarden, koeien, ... zijn planteneters. Zij hebben maaltanden om het harde plantenmateriaal fijn te malen. Wij hebben net als varkens knobbelkiezen,

geschikt om zowel plantaardig voedsel te vermalen als vlees te verkleinen. Wij zijn dus alleseters. Vlees eten zit dus in onze natuur, wat niet maakt dat we vlees moeten eten. Je ziet een grote variatie in onze traditionele diëten: van nagenoeg volledig dierlijk bij eskimo's en bepaalde herdersvolkeren tot nagenoeg volledig plantaardig in bepaalde regio's in Zuid-India.

Er is niks zo natuurlijk als dieren doden en eten. Er is niks zo onnatuurlijk als duizenden dieren op een kunstmatige manier houden zonder respect voor hun dier-zijn en onze planetaire grenzen. Agro-ecologische landbouw heeft veeteelt nodig met respect voor mens en natuur en binnen de draagkracht van de planeet. Tegelijk is het de vraag of een technologische verschuiving naar lab-gekweekt voedsel zonder natuur en zonder landbouwer een duurzaam antwoord biedt op de mondiale uitdagingen. De ervaring leert dat we natuurlijke systemen nooit helemaal kunnen kennen en imiteren. Vroeg of laat worden we geconfronteerd met de grenzen die de natuur ons oplegt. Er kan dan ook meer heil verwacht worden van een agro-ecologische transformatie van ons voedselsysteem. Een agro-ecologische landbouw is nodig om de instorting van het klimaat te voorkomen, om te zorgen voor meer biodiversiteit en om de stikstofkringlopen lokaal te sluiten. Een agro-ecologische landbouw heeft veehouderij nodig. Met minder dieren die beter worden gehouden, gevoed en grootgebracht op blijvende graslanden en met voedselresten, maken we efficiënt gebruik van niet voor menselijke voedselproductie geschikte gronden en landbouwoverschotten. Hun mest voedt op zijn beurt de bodem en voltooit een natuurlijke cyclus. Met agro-ecologie kunnen we in harmonie met de natuur voedsel telen en een groeiende wereldbevolking voeden.

Bio

Kurt Sannen is biologisch veehouder en onafhankelijk onderzoeker en adviseur landbouw en natuur.